

Hódmezővásárhelyi szórhímzés

A vásárhelyi „szőrös párnavégek” első darabjait Kiss Lajos, a város későbbi jeles néprajzkutatója gyűjtötte össze 1904-ben, az itt rendezett ipari és mezőgazdasági kiállítás néprajzi szobájához. Később Makó környékéről is kerültek elő hasonló darabok, Szentesről pedig írott forrás utal egykori használatára. Felgyűjtésükben olyan jeles személyek is közreműködtek, mint Hódmezővásárhelyen Tornyai

János festőművész, a szegedi múzeum számára pedig az író és múzeumigazgató Tömörkény István gyűjtött. 55 párnavég ismert, közülük néhány csak fényképről. A Tornyai János Múzeum 14 eredeti darabot őriz.

Az adatok azt mutatják, hogy ez hímzés típus egy nagyobb tájegység jellegzetessége volt. A „vásárhelyi hímzés” elnevezést azonban indokolja, hogy itt gyűjtötték fel először, itt került elő a legtöbb eredeti szőrös párnavég, feltehetően innen került a környező városokba, valamint felújítása is Vásárhelyhez kötődik.

A vásárhelyi hímzés népi hímzéseink legrégebbi rétegébe, azon belül is a tiszántúli hímzések csoportjába sorolhatók. 18. századi használatát levéltári források erősítik meg, a következő században már csak elvétve készíthették.

A szórhímzés párnavégeken maradt fenn, melyek a tornyos nyoszolya díszítésére szolgáltak. Az asszonyok maguk hímezték és része volt a lányok kelengyéjének. A párnák alapanyaga a kendervászon volt, a hímzéshez szőrfonalat, a racka juh szőrét használták, melyet házilag fontak meg és festőnövényekkel (dióhéj, báránypirosító, csülleng) színezték. A kék színt kékfestő mesterrel is festették, a ritkább, egyszínű darabokon pedig a gyapjú természetes barna vagy fekete színe látható. A színes párnavégek jellegzetes színei: a barna, a lilás tónusú piros és a kék. Egy-egy színnek 4-5 árnyalatát alkalmazták. A párnavégek hímzésének jellegzetes öltéstechnikája az ún. hamis laposöltés, amely az anyag színén elfedi a motívumot, hátul viszont a minta körvonalai mentén láthatók apró, lefogó öltések. A felületkitöltés hasonlít a régi magyar hímzésekhez: ék alakú, zezugos, sakktáblás vagy átlós szerkezetű.

A szőrös párnavégek mintáinak szerkezetében reneszánsz hatás érvényesül. Az országosan elterjedt felépítés szerint a fő motívumok egy széles középső sávban helyezkednek el, a keskenyebb szélső sávban pedig egy-egy kisebb motívum

ismétlődik. A sávokat egyszerű vonalak, vagy mértani díszítésű sorok választják el egymástól. A középsáv motívumai háromféle kompozíciós rend szerint alakulnak: az indás szerkezetűben a váltakozó helyzetű virágmotívumok egy hulláminda mentén ülnek, a kazettás szerkezetűben centrális felépítésű motívumok kerülnek egymás mellé, a központi szerkezetűben pedig egy fő motívum köré csoportosulnak a virágminták.

A mintákat a bennük előforduló motívumokról – nagyrészt a növényvilágból vett stilizált elemekről – nevezték el. Így a párnavégeken megtalálhatók a gránátalmás, kerekrózsás, félrózsás, tulipános, tótrózsás mustrák, de van poharas, kelyhes, pillangós, pávaszemes és templomcifrás is. Varrójuk nevét őrzi a Varga Mari mustrája és a Kristó mustra. A tüskésrózsás, a forgórózsás és a bazsarózsás eredeti darabjait nem ismerjük, emléküket csupán néhány 20. század elejei fotó őrzi. Az elnevezések közül csupán néhány tekinthető eredeteinek, melyeket még Kiss Lajos gyűjtött föl (tulipános, bazsarózsás, aprószegfűs, kerekruzsás, fűgés, templomcifrás), a többi már a felújítóktól származik. A főbb motívumokat feltehetően diófapáccal rajzolták elő.

A vásárhelyi hímzés kialakulásában nagy szerepük volt a régi magyar hímzéseknek, elsősorban az egyházi hímzéseknek. A templomban látott hímzések mintául szolgálhattak a hímzőasszonyok számára. Ezt alátámasztja az a tény, hogy a hódmezővásárhelyi református Ótemplom egy 1700-as évekből származó kenyérruhájának motívuma hasonlóságot mutat az egyik párnavég motívumával. Ugyancsak bizonyító erejű az a 17. századi Sáros megyei oltárterítő, amelyet Visky Károly mutat be a Magyarság Néprajzában, és amelynek későbbi népi változata az egyik vásárhelyi gránátalmás párnavég. A fonalfestés árnyalataival is az úrihímzések finom árnyalatait igyekeztek visszaadni, annak selyemfonalát és gyolcs anyagát pedig a házilag előállítható gyapjúfonálra és kendervászonra cserélve.

Az úrihímzések közvetítésével törökös elemek is fellelhetők a vásárhelyi hímzésben. Ilyennek tartják a kutatók a levelek fogazott szélét, a háromcsúcsú levélvéget és a hossz tengely irányában kétfelé osztott leveleknek két színnel való hímzését.

A hímzés szépségére hamar felfigyeltek a kézimunkákat kedvelő asszonyok. Felújítását dr. Wiener Tiborné Bakos Margit kezdeményezte 1927-ben a MANSZ (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége) keretein belül indított hímző tanfolyamon. Kezdetben elsősorban a régi darabok másolatait készítették el, de keresték a módját annak is, hogyan használhatnák fel a vásárhelyi hímzést az öltözködésben és a lakás díszítésében. Wienerné sokat tett a hímzés népszerűsítéséért is, főként a Muskátli és a Magyar Iparművészet című folyóiratokban publikálta írásait. A hímzés népszerűsége olyan gyorsan növekedett, hogy az 1930-as években a Budapesti Nőiiparisok

kézimunkatanár képzőjének és a Szegedi Polgári Iskola tanárképzőjének oktatási tervében a vásárhelyi hímzés, mint kötelező tananyag szerepelt.

Az 1930-as években a Háziipari Foglalkoztató keretein belül készültek a vásárhelyi hímzésű textíliák, s ezeket már értékesítették, nemcsak a fővárosban, de külföldön is, Svédországban, Finnországban, Dániában, s eljutott az 1938-as párizsi világkiállításra is.

A háború után, az 1950-es években indult meg a vásárhelyi hímzés újabb karrierje, annak az országos programnak a keretében, melynek célja a népművészet felkarolása volt. Központi kezdeményezésre 1952-ben Hódmezővásárhelyen is megalakult a Háziipari Szövetkezet, s a következő évben már termékei között szerepeltek a vásárhelyi hímzésű darabok, majd rövidesen ez vált a szövetkezet fő profiljává.

A kor igényeinek megfelelő és magas színvonalú munkák születésében nagy szerepe volt Sárosi Mihályné Tolnai Eszternek, aki 1953-ban került a szövetkezetbe és 1989-ig dolgozott ott. 1959-től a népművészeti részleget vezette, 1964-től pedig önálló tervezőként dolgozott. 1967-ben Népművészet Mestere címet kapott. Idővel számos tanítványt nevelt ki, akik segítségére voltak ebben a munkában, így például Marton Sándorné, aki szintén rendelkezik a Népművészet Mestere címmel. A korszerű lakáskultúrába illeszkedő termékeikkel – terítők, futók, párnák, falvédők stb. – számos országos kiállítás és pályázat rangos díját hozták el. A szövetkezetben született legszebb munkák ma is láthatók az Árpád utcai Népművészeti Házban.

A Népművészeti Vállalat bolthálózatának kiépülésével nőtt a kereslet a vásárhelyi hímzés iránt, amit az egyre gyarapodó külföldi megrendelések is fokoztak. Az 1980-as évek elejére széles bedolgozói hálózat alakult ki, nemcsak a városon belül, de a környék kistelepülésein is. 1981-ben 274 hímző bedolgozója volt a szövetkezetnek. Ekkortájt varrták legtöbben a vásárhelyi hímzést. Az 1990-es évek elejétől csökkent a kereslet, és ezzel együtt a bedolgozók száma is. A szövetkezet 1995-ben szűnt meg, de a helyi önkormányzat átvette ezt a tevékenységet és „Hímzőműhely” néven működtette tovább. Ma a Hódmezővásárhelyi Városellátó és Foglalkoztató Közhasznú Nonprofit Kft. keretein belül készülnek a vásárhelyi hímzéssel díszített tárgyak. Két éve ebben a formában működnek, főként megváltozott munkaképességűeket alkalmazva. Marton Sándorné és Angyal Frigyesné népi iparművész irányításával és terveik alapján készülnek a hagyományos vásárhelyi hímzésű terítők, párnahuzatok, hímzéssel díszített textilborítású dobozok. Ma a munkákat 10 hímző kivitelezi, azonban így is rendszeresen és szép eredményekkel vesznek részt a Kis Jankó Bori Hímzéspályázatokon, több éven át megkapták termékeikre a Kézműves Remek címet, 2000-ben pedig a Magyar termék Nagydíjat. A város kulturális életében kiállításokkal, bemutatókkal vesznek részt.

A vásárhelyi hímzés korszerű felhasználásának ösztönzésére, a város 2011-ben pályázatot hirdetett „Hódmezővásárhelyi hímzés kortárs megfogalmazásban” címmel. A vásárhelyi hímzés motívumait felhasználó ruhák és azokat kiegészítő kollekciók tervezésére számos fiatal iparművész vállalkozott, akiknek munkáit kiállításon mutatták be és díjazták.